

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Pluricentriciteit in de taalgeschiedenis: bouwstenen voor een geïntegreerde geschiedenis van het Nederlands (16de - 19de eeuw)

Van de Voorde, I.

Citation

Van de Voorde, I. (2022, April 19). *Pluricentriciteit in de taalgeschiedenis: bouwstenen voor een geïntegreerde geschiedenis van het Nederlands (16de - 19de eeuw)*. LOT dissertation series. Amsterdam, LOT. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3284980>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3284980>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoofdstuk 5 – Spelling van /a:/ in gesloten syllabe

1 Afbakening variabele

De variabele die in dit hoofdstuk centraal staat is de spelling van /a:/ in gesloten syllabe. Het gaat dan om de *a* die van oorsprong lang was en uit de Gemeengermaanse *ǣ*²⁷ voortkomt (Van Loon, 2014, p. 92). Deze wordt traditioneel genoteerd als *â*²⁸. De van oorsprong lange *â* is in het Nederlands in de 12de eeuw samengevallen met de gerekte *ā* (Van Bree, 2016, pp. 289-290; Van Loon, 2014, p. 93; pp. 208-209). Voor de orthografische representatie van /a:/ beschouwen we dus zowel de vanouds lange *â* als de gerekte *ā* in gesloten syllabe. Om die lange klinker orthografisch weer te geven zien we vandaag een verdubbeling van de vocaal. In de middeleeuwen werd hiertoe een *-e* of *-i* als lengteteken aan de vocaal toegevoegd, bv. ‘jaer’ en ‘jair’. Een enkel letterteken kwam echter ook voor, zoals in ‘jar’.²⁹ Het verdubbelen van de klinker om een lange klinker weer te geven was al in de 15de eeuw in gebruik (Van der Sijs, 2004, pp. 228-229; Van der Wal & Van Bree, 2008, pp. 128-129). De spelling met <ae> wordt wel beschouwd als de traditionele spelling (Van der Sijs, 2004, p. 234). Ook bij Van Loey (1976, p. 32) lezen we dat <ae> al in de 13de eeuw voorkwam en gold als de “meest verspreide spelling”. De spelling met <ai> kwam ook in de 13de eeuw voor, maar concurreerde vooral in de 15de eeuw met <ae> (Van Loey, 1976, p. 6; p. 32).

Operationalisering van de variabele

Voor deze spellingvariabele beschouwden we <aa>, <ae> en <ai> als varianten. Dit zijn de drie hoofdvarianten. Met reguliere expressies zochten we in het corpus naar alle tokens die een van deze varianten bevatten. Hierbij beperkten we de context binnen het woord: de variant gevolgd door een woordeinde of door twee of meer consonanten. Een /a:/ die door een enkel

²⁷ Van Bree (2016, p. 288) spreekt over de Gemeengermaanse *ǣ*.

²⁸ *â* staat voor de van oorsprong lange vocaal, terwijl *ā* op de gerekte vocaal wijst (o.a. Van Bree, 2016, p. 23; Van Loey, 1976, p. 32).

²⁹ De spelling met een enkel letterteken is hoofdzakelijk in de 13de/begin 14de eeuw te situeren (Van Loey, 1976, p. 32).

letterteken <a> gerepresenteerd wordt, vroegen we niet op omdat de zoekresultaten erg veel ruis bevatten (dit meldt o.a. Puttaert, 2019, p. 111). De zoekexpressie voor deze variant in ons corpus leverde inderdaad talloze vals positieve resultaten op, zoals ‘van’, ‘als’ en ‘dat’. Deze zoekresultaten manueel filteren zou te tijdrovend geweest zijn. Aangezien we de hoofdvarianten in kaart wilden brengen, werden ook combinaties met accenten (bv. ‘dáárom’) niet opgespoord. Woorden met meerdere voorkomens van /a:/ (bv. ‘aangenaam’) werden dubbel geteld. Vooraf controleerden we of /a:/ ook driemaal voorkwam in een woord, maar dit was in ons corpus niet het geval.

Tijdens de manuele filtering van de resultaten in Excel werden de volgende categorieën uitgesloten: /a:/ in open syllabe, <aa>/<ae>/<ai> in contexten waarin geen /a:/ verwacht wordt, en /a:/ vóór *r* + dentaal. In het onderstaande bespreken we elk van deze categorieën.

/a:/ in open syllabe

Aan het begin van deze paragraaf maakten we al melding van de gerekte $\bar{a}$. Deze *a* was oorspronkelijk een korte vocaal die gerekt werd in open syllabe. De rekking vond plaats aan het begin van de 12de eeuw (o.a. Van Loon, 2014, p. 208). Zo stamt de *a* in ‘vader’ af van de korte $\check{a}$. Door de rekking werd dit een $\bar{a}$. In ‘slapen’ hebben we te maken met een vanouds lange $\hat{a}$, die uit de Gemeengermaanse $\bar{e}$ ontstaan is (Van Loey, 1976, p. 32; Van Loon, 2014, p. 209). Deze gerekte $\bar{a}$ en van oorsprong lange $\hat{a}$ zijn in de standaardtaal samengevallen. In de dialecten kan men het verschil tussen beide *a*’s echter nog waarnemen (Van Loon, 2014, p. 209). In Overijssel (ten oosten van de Zuiderzee/IJsselmeer) wordt de $\hat{a}$ als *ao* uitgesproken, bv. ‘skaop’ voor ‘schaap’. In Noord-Holland daarentegen (ten westen van de Zuiderzee/IJsselmeer) wordt de $\hat{a}$ als *ee* gerealiseerd, bv. ‘skeep’ voor ‘schaap’.³⁰ De $\hat{a}$ wordt daar dus meer palataal uitgesproken. De gerekte $\bar{a}$ blijft in beide dialectgebieden een *a*-klank (Kloeke, 1934, pp. 12-13).

In een later stadium kon de gerekte $\bar{a}$ door sjwa-apocope in gesloten syllabe terecht komen. Zo werd de vorm ‘van dage’ na sjwa-apocope ‘vandaag’ (Van

³⁰ Merk op dat men voor *sch* zowel in Overijssel als in Noord-Holland een *sk*-uitspraak kon aantreffen (Kloeke, 1934, pp. 6-7).

Bree, 2016, p. 228; p. 368). De attestaties met gerekte *ā* in gesloten syllabe in ons corpus maken *wel* deel uit van de onderhavige analyse.

Het criterium 'gesloten syllabe' impliceert dat we alle attestaties van bv. 'vraegh' behouden, terwijl de voorkomens van 'vraeghen' geweerd werden. Het is mogelijk dat in één woord /a:/ zowel in gesloten als in open syllabe voorkomt. In een woord als 'aenhaelingen' werd <ae> één keer geteld voor 'aen' in gesloten syllabe, terwijl het voorkomen in de tweede lettergreep niet meegerekend kon worden. Hetzelfde principe is van toepassing op 'daernae'.

Twijfelgevallen waren samentrekkingen van 'waere het' zoals in de zinnen 1 en 2:

1. De Hollanders konnen van een roover geen eerlijk man maken,
alwaert datse sijne begeerte en versoeck toe stonden.
(PAM-1650-VL-2-KB_Pflt7864_Brugge_1657)
2. [...] zoo wie reijsen wilde naer [place] (daerwaert dat dees
predicanten alsdoe ghetrocken waren) [...].
(EGO-1550-VL-1-UBG_Marcus_van_Vaernewyck_Gent_1566)

Het betreft een /a:/ in open syllabe ('waere') die door clisis met 'het' een /a:/ in gesloten syllabe geworden is. We hebben hier besloten om uit te gaan van een gesloten syllabe en deze attestaties te behouden. Het gaat om een dertigtal tokens van de 25.373 tokens die overbleven na de manuele filtering.

<aa>, <ae> en <ai> in contexten waarin geen /a:/ verwacht wordt

De combinaties <aa>, <ae> en <ai> duiken soms op in contexten waarin geen /a:/ verwacht wordt. We onderscheiden daarbij twee subcategorieën: leenwoorden en woorden waarin we een korte *ǣ* verwachten. Bij leenwoorden als 'gepraesteert', 'maintineeren' en 'portrait' zien we de lettercombinaties <ae> en <ai>. Deze representeren echter andere klanken dan [a:] en tellen dus niet mee. Tot de tweede subcategorie behoren woorden als 'aerm' voor 'arm', 'getael' voor 'getal' en 'naem' voor 'nam' (> ww. 'nemen'). De combinatie <ae> vóór *r* + consonant (zoals bij 'aerm') kan men in verband brengen met articulatiwijzigingen die korte vocalen in het Middelnederlands ondergaan hebben. De vocaalwijziging onder invloed van

r wordt ook centralisering genoemd. Het resultaat van de articulatiwijziging kan verschillen van dialect tot dialect, wat in het Middelnederlands ook geleid heeft tot uiteenlopende spellingbeelden. Zo kan naast ‘aerm’ ook ‘eerm’ voorkomen (Van Loon, 2014, p. 228). Dat impliceert dat deze klank niet voor elke taalgebruiker een /a:/ is. Om die reden werden deze en soortgelijke attestaties niet opgenomen. De articulatiwijziging is echter niet van toepassing op ‘getael’ en ‘naem’. Het betreft hier uitzonderlijke gevallen van een mogelijke gerekte $\bar{a}$. In het Standaardnederlands zijn het geen gerekte *a*’s, waardoor we vermoeden dat we te maken hebben met dialectische vormen. Deze attestaties, die overigens niet frequent voorkomen in ons corpus, werden eveneens uitgesloten van de analyse.

/a:/ vóór *r* + dentaal

Korte vocalen vóór *r*, gevolgd door een dentaal, werden regelmatig gerekt. In deze context is er dus opnieuw sprake van een *a* die etymologisch verschilt van de van oorsprong lange vocaal $\hat{a}$. De korte $\check{a}$ werd voor *r* + dentaal gerekt tot $\bar{a}$. Woorden als ‘gaard’, ‘vaart’ en ‘baard’ zijn het resultaat van deze rekking. De korte vocaal $\check{e}$ werd in het Middelnederlands gerekt tot $\bar{e}$ en heeft zich in het Nieuwnederlands geopend tot $\bar{a}$. Voorbeelden zijn ‘sweert’ en ‘eerde’ in het Middelnederlands, die in het Nieuwnederlands ‘zwaard’ en ‘aarde’ geworden zijn (Van Loon, 2014, p. 225). Dialectverschillen liggen aan de basis van dit “dubbele eindresultaat” (Van Loon, 2014, p. 226). De Zuidelijke dialecten behielden de open /ɛ:/ die in het Middelnederlands gangbaar was, waardoor de rekkingsproducten van $\check{a}$ en $\check{e}$ niet samenvielen. In de Hollandse en Zeeuwse dialecten vielen de rekkingsproducten van beide vocalen echter wel samen. Dit komt omdat $\hat{a}$ in deze dialecten palataal uitgesproken werd. Dit resulteerde in een bijna identieke uitspraak van $\hat{a}$ en de gerekte vocalen, i.e. ‘schaap’ ($\hat{a}$) – ‘waard’ (> $\check{e}$) – ‘baard’ (> $\check{a}$). De lange *a*-klank die standaardtaal geworden is, komt volgens Van Loon dus voort uit de Hollandse en Zeeuwse dialecten (Van Loon, 2014, p. 226; zie ook Van Bree, 2016, pp. 352-353). De *a* vóór *r* en een dentaal wordt in de onderzoekstraditie doorgaans apart behandeld. Ook wij maken een onderscheid tussen deze *a* en de lange vocaal die we in dit hoofdstuk onderzoeken.

De voorkomens van /a:/ vóór *r* + dentaal, waarbij *a* een etymologisch andere variant representeert, werden niet meegenomen in de analyse. Een woord

als ‘aanvaarden’ kan om die reden slechts een keer opgenomen worden: <aa> in de eerste lettergreep telt mee, <aa> in de tweede lettergreep niet. Bij twijfelgevallen zochten we de betreffende woorden op in de *Etymologiebank* (Etymologiebank, 2010).

2 Normen en gebruik: voorgaand onderzoek

In deze paragraaf situeren we de variabele eerst in de normatieve traditie. We baseerden ons hiervoor op bestaande literatuur en onderzoek naar taalnormen. In Sectie 2.2 komt vervolgens het taalgebruik zelf aan bod. Voor deze sectie deden we een beroep op recent, corpusgebaseerd, historisch-sociolinguïstisch onderzoek. Het onderstaande overzicht is dus niet exhaustief, maar kan gezien worden als een beknopte weergave van de onderzoekstraditie voor het Nederlands.

2.1 Taalnormen

Hoewel <ae> de traditionele variant is (o.a. Van der Sijs, 2004, p. 234), schreven enkele auteurs van normatieve werken al in de 16de eeuw <aa> voor in gesloten syllabe. We vinden deze spelling namelijk bij Lambrecht, De Heuter en in de *Twe-spraak* (Van der Sijs, 2004, pp. 233-234). Of <aa> of <ae> gespeld werd, hing ook samen met de uitspraak. Zo wordt in de *Twe-spraak* voor <aa> geopteerd omdat <ae> geassocieerd werd met een è-achtige uitspraak (Van der Wal & Van Bree, 2008, p. 257). Dat meldt ook Vosters (2011): <ae> was in het Noorden de gebruikelijke variant, maar begon door de associatie met de palatale uitspraak te verdwijnen uit de voorschriften van de 17de eeuw. Zo schreef Leupenius (1653) bijvoorbeeld <aa> voor. Later in de 17de eeuw groeide de voorkeur voor <aa> onder de grammatici. Tijdens de 18de eeuw nam de spelling met <aa> de bovenhand in de Noordelijke normatieve traditie, al bleven enkele bekende grammatici <ae> gebruiken (Vosters, 2011, pp. 232-233). Rutten (2011, p. 187) vat de situatie als volgt samen:

De achttiende-eeuwse normen voor dit taalkenmerk in noordelijke teksten tonen een zeer divers beeld: indien <aa> vaker gepropageerd werd, dan staat daar tegenover dat gezaghebbende auteurs als Moonen (1706), Verwer (1707), Ten Kate (1723) en Van der Palm (1769) <ae> gebruikten.

Ander onderzoek naar taalnormen in de Noordelijke Nederlanden tijdens de 18de eeuw bevestigt dit beeld. Vosters, Rutten en Van der Wal (2010, pp. 100-103) nemen hoofdzakelijk verdubbeling van de vocaal waar in de voorschriften, maar signaleren dat ook in het 18de-eeuwse Noorden de vocaal soms nog verlengd werd met *-e*. Aan het begin van de 19de eeuw werd <aa> officieel de regel met de spelling Siegenbeek (1804) (Rutten, 2011, p. 187).

Een uitvoerig overzicht van de Zuidelijke normatieve traditie in de 18de en 19de eeuw vinden we bij Vosters (2011). Hij beschrijft dat <aa> als variant al genoemd werd door enkele grammatici aan het begin van de 18de eeuw. E.C.P. (1713) maakte melding van <aa>, maar keurde deze variant af. Stéven (1714) stond wel positief tegenover de verdubbeling die hij aan het Hollands koppelde, maar bleef zelf <ae> gebruiken. Meer rond het midden van de eeuw werd de Zuidelijke traditie geconsolideerd door o.m. Verpoorten (1752), P.B. (1757) en Des Roches (z.j. [1761]). Deze drie grammatici schreven systematisch <ae> voor in gesloten syllabe (Vosters, 2011, pp. 233-235).

De spellingvariant <ae> groeide in de Zuidelijke normatieve traditie van de 18de eeuw uit tot sjibbolet van een Zuidelijke taalidentiteit. De spelling met <aa> werd in deze traditie als typisch Noordelijk beschouwd (Rutten, 2011, pp. 185-188; p. 191; zie ook Hoofdstuk 3, Sectie 4.2). P.B. (1757) schreef het gebruik van <aa> expliciet toe aan 'de Hollanders' en construeerde op die manier een oppositie tussen het Zuiden en het Noorden. In het Zuiden was de verlenging met *-e* de gangbare praktijk. Van Boterdael (1776) vond het eigenlijk beter om de vocaal te verdubbelen, maar bleef zelf trouw aan de spelling met <ae> (Rutten, 2011, pp. 186-187). De opvatting dat in het Noorden steeds <aa> gespeld werd was echter onjuist, aldus Rutten (2011, p. 187). Hij maakt melding van uiteenlopende normen voor dit kenmerk in de 18de eeuw (cf. supra). Deze situatie was van toepassing tot de officiële spelling Siegenbeek (1804), die <aa> voorschreef. Toch ontwikkelde <ae> zich in de tweede helft van de 18de eeuw als typische Zuidelijke, en <aa> als typisch Noordelijke spellingvariant (Rutten, 2011, pp. 186-188).

Vosters (2011, p. 238) stelt dat de Noordelijke <aa>-spelling naar het einde van de 18de eeuw steeds vaker toegelaten werd in Zuidelijke normatieve werken. De auteurs bleven in die periode wel <ae> spellen. Rond 1820 kan

een verandering opgetekend worden. Vanaf die periode neigen de voorschriften naar <aa>, conform de officiële Noordelijke spelling. Er verschenen weliswaar nog werken die <ae> voorstonden, maar de meeste grammatici kozen voor <aa> als enige variant (Vosters, 2011, pp. 237-238; p. 240).

Nadat België onafhankelijk werd, liet men in Vlaanderen de spelling Siegenbeek varen door de associatie met het Hollands. Er was in die periode dan geen algemene norm meer. Op vraag van de regering werd een commissie samengesteld om een spellingregeling te ontwerpen. Deze commissiespelling ging officieel in vanaf 1844 en schreef opnieuw <ae> in plaats van <aa> voor. Met de invoering van de spelling De Vries-Te Winkel in 1864 werd <aa> opnieuw de officiële schrijfwijze, tot op vandaag (Couvreur, 1940, pp. 299-314; zie ook Hoofdstuk 2, Sectie 2.1).

2.2 Taalgebruik

Rutten en Van der Wal (2014) onderzochten de spelling van /a:/ in gesloten syllabe in relatie tot de uitspraak. Het corpus waarin de variabele onderzocht werd was een subcorpus van het *Brieven als Buit corpus*, bestaande uit laat-17de-eeuwse privébrieven uit Noord-Holland. Ze zochten in het subcorpus naar alle woorden die een *a*-klank konden representeren, ongeacht de historische achtergrond van de *a*. Uit de resultaten blijkt dat <ae> met 89% de meerderheidsvariant was in gesloten syllabe, terwijl <a> met 81% die positie had in open syllabe. De spelling met <aa> kwam zowel in open als gesloten syllabe relatief weinig voor. Het bracht de onderzoekers ertoe te concluderen dat de syllabische structuur het gebruik van <a> en <ae> bepaalde (Rutten & Van der Wal, 2014, pp. 58-65). Daarnaast werd de verlenging van korte klinkers (naast andere spellingkenmerken) onderzocht in 100 persoonlijke brieven uit de late 18de eeuw, eveneens afkomstig uit het *Brieven als Buit corpus* (Vosters, Rutten & Van der Wal, 2010; zie ook Vosters, Rutten, Van der Wal & Vandenbussche, 2012). De vraag was dan of de scribenten hiertoe het lengteteken *-e* zouden gebruiken, of toch zouden opteren voor een verdubbeling van dezelfde vocaal. De corpusstudie spitste zich niet alleen toe op <ae> en <aa>, maar ook op <ue> en <uu>. Uit de resultaten bleek dat de Noordelijke scribenten uit de late 18de eeuw een duidelijke voorkeur hadden voor <aa> en <uu>. Deze spellingvarianten maakten namelijk 93% van het geheel uit (Vosters, Rutten & Van der Wal,

2010, pp. 103-104; Vosters, Rutten, Van der Wal & Vandenbussche, 2012, pp. 152-153).

De bovengenoemde studies handelen over het Noordelijke taalgebruik. Voor het Zuidelijke taalgebruik doen we een beroep op de onderzoeken van Vosters (2011) en Puttaert (2019).

Vosters (2011) bestudeerde dit spellingkenmerk in het VKN-corpus, bestaande uit ambtelijke en gerechtelijke bronnen uit hoofdzakelijk 1823 en 1829. Het betreft teksten uit de vijf (overwegend) Nederlandstalige provincies in de Zuidelijke Nederlanden, i.e. Antwerpen, Brabant, Limburg, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen. Binnen elke provincie werd nog een onderscheid gemaakt tussen hoofdplaatsen ('kern') en perifere gemeentes ('periferie'). Voor de provincie Oost-Vlaanderen staat Gent als hoofdplaats bijvoorbeeld tegenover Dendermonde als perifere gemeente. Daarnaast werden in het VKN-corpus verschillende tekstsoorten verzameld. De drie belangrijkste zijn processen-verbaal, verhoren en aktes van inbeschuldigingstelling. Binnen het VKN-corpus representeren de processen-verbaal de weinig formele teksten en de aktes van inbeschuldigingstelling de uiterst formele teksten. De verhoren zijn doorgaans iets formeler dan de processen-verbaal, maar duidelijk minder formeel dan de aktes van inbeschuldigingstelling. Naast deze drie tekstsoorten werden ook nog brieven en verklaringen opgenomen, die een kleiner deel uitmaken van het corpus. Deze laatste twee tekstsoorten werden als eerder informeel gecategoriseerd (Vosters, 2011, pp. 187-211).

De algemene distributie van de spellingvarianten in het corpus maakte duidelijk dat in ongeveer 80% van alle attestaties <aa> gespeld werd. Daartegenover werd in bijna 20% van het corpus <ae> gespeld. Hieruit volgt al dat de overige spellingvarianten voor /a:/ slechts zelden voorkwamen. Zo kwam de spelling met <ai> slechts tweemaal voor (Vosters, 2011, pp. 297-298). De taalexterne onafhankelijke variabele jaartal bleek een belangrijke invloed uit te oefenen op het gebruik van <ae> en <aa>. Vosters constateerde dat <aa> in 1823 al de meerderheidsvariant was in de geschriften. Concreet maakten de <ae>-vormen nog ongeveer een derde uit van alle attestaties in 1823. In 1829 was de spelling met <ae> bijna volledig verdwenen. Vosters onderzocht verschillende spellingkenmerken, maar voor de <ae>-vormen in gesloten syllabe kon hij concluderen "dat ze rond 1829 eigenlijk nog amper

gebruikt werden” (Vosters, 2011, p. 313). Hij wijst eveneens op regionale invloed. Hoewel <aa> er ook de meerderheidsvariant uitmaakte, was het hoogste <ae>-gebruik op te tekenen in de provincies Brabant en West-Vlaanderen. De onderverdeling in ‘kern’ en ‘periferie’ maakte duidelijk dat de <ae>-vormen iets vaker voorkwamen in perifere gemeentes, al was dit verschil niet zo groot. Tot slot bespreken we uit Vosters’ onderzoek de onafhankelijke variabele tekstsoort. De distributie van de varianten per tekstsoort toonde aan dat in de meest formele tekstsoort (aktes van inbeschuldigingstelling) het minst aantal <ae>-vormen te vinden was. Het percentage van <ae> lag duidelijk hoger in de processen-verbaal, verhoren, brieven en verklaringen. Ook in deze relatief minder formele tekstsoorten maakte de spelling met <aa> wel de meerderheid uit (Vosters, 2011, pp. 311-321).

Puttaert (2019) onderzocht de variabele in 19de-eeuwse soldatenbrieven en armenbrieven. Het corpus soldatenbrieven bestaat uit persoonlijke brieven uit West-Vlaanderen uit de periode 1799-1813. Het corpus armenbrieven bevat verzoekschriften uit West-Vlaanderen en Zeeland uit de periode 1810-1899 (Puttaert, 2019, pp. 61-62). In het corpus van soldatenbrieven werd in bijna 93% van de gevallen <ae> gespeld in gesloten syllabe, terwijl <aa> minder dan 2% voorkwam. De variant <ai> kwam zo zelden voor dat er niet apart gerapporteerd werd over deze voorkomens. Puttaert noteerde voor dit corpus geen significante correlatie tussen de nieuwe variant <aa> en het jaartal. In het corpus van armenbrieven maakte de spelling met <ae> bijna 59% uit, heel wat minder dan bij de soldatenbrieven. De nieuwe variant <aa> kwam in dit corpus met 36,49% in meer dan een derde van de gevallen voor. Ook in dit corpus was <ai> geen noemenswaardige variant. Voor de armenbrieven noteerde Puttaert een temporele en regionale invloed. Eerst en vooral werd duidelijk dat het gebruik van <aa> in gesloten syllabe toenam naar het einde van de 19de eeuw toe. Tot het meetpunt 1880 bleef <ae> de meerderheidsvariant; vanaf 1880 nam <aa> de bovenhand. Toch zijn er jaartallen vóór 1880 waarin het gebruik van <aa> al hoger lag dan het gebruik van <ae>. Het gaat in de meeste gevallen om Zeeuwse brieven, met een beperkt aantal tokens. De regionale herkomst van de brieven bleek overigens wel een factor van belang. Een vergelijking van de voorkomens in West-Vlaanderen en Zeeland maakte immers duidelijk dat <ae> met iets meer dan 70% de meerderheidsvariant was in de West-Vlaamse brieven,

terwijl in de Zeeuwse brieven in 74,01% van de gevallen <aa> gespeld werd (Puttaert, 2019, pp. 144-151).

3 Hypotheses

Op basis van de corpusopbouw en de literatuur zijn we in staat om hieronder enkele voorspellingen voor het eigen onderzoek te formuleren.

Wanneer we naar de genres in het HCD kijken verwachten we eerst en vooral een verschil te zien tussen de administratieve teksten en de egodocumenten. In het 19de-eeuwse VKN-corpus was <aa> met ongeveer 80% van alle tokens namelijk de duidelijke meerderheidsvariant (Vosters, 2011), terwijl in de 19de-eeuwse soldatenbrieven van Puttaert (2019) in bijna 93% van de tokens <ae> gespeld werd. Ook in de 19de-eeuwse corpus van armenbrieven werd de meerderheid van de tokens (bijna 59%) met <ae> gespeld (Puttaert, 2019). In de subset privébrieven uit de late 18de eeuw uit het *Brieven als Buit corpus* werd in meer dan 90% van de gevallen echter voor een verdubbeling van de vocaal gekozen (<aa> en <uu>) (Vosters, Rutten & Van der Wal, 2010). Wellicht is er dus wel een verschil tussen het Noorden en het Zuiden van het taalgebied (cf. infra). Voor het HCD formuleren we alvast hypothese 1: de nieuwe variant <aa> zal vaker voorkomen in de formele administratieve teksten dan in de egodocumenten. De scribenten van de egodocumenten zullen daarentegen nog langer de oudere variant <ae> gebruiken. Aangezien de pamfletten gedrukte teksten zijn verwachten we dat ze de moderne <aa>-spelling ook sneller zullen overnemen dan de handgeschreven genres. Voor deze hypothese plaatsen we de administratieve teksten en de pamfletten dus samen tegenover de egodocumenten.

Hoewel <aa> al in de 16de eeuw voorkwam in normatieve publicaties, wordt uit de bespreking van de taalnormen duidelijk dat dit de nieuwe variant was die door de eeuwen heen terrein won (Vosters, 2011). Daarnaast wijzen we op de verandering van <ae> naar <aa> in de privébrieven uit het *Brieven als Buit corpus*. In de subset uit de late 17de eeuw schommelde het <ae>-gebruik in gesloten syllabe rond de 90%, terwijl meer dan 90% van de tokens met een dubbele vocaal gespeld werd in de late 18de eeuw (Rutten & Van der Wal, 2014; Vosters, Rutten & Van der Wal, 2010). Voor de factor periode stellen we daarom met hypothese 2 dat we hoofdzakelijk <ae>-vormen zullen waarnemen in de 16de eeuw, die geleidelijk aan plaatsmaken voor de spelling

met <aa>. In de 19de eeuw zal <aa> de meerderheidsvariant zijn, al verwachten we dan ook nog <ae>-spellingen waar te nemen. In het VKN-corpus kwam <ae> immers nog in mindere mate voor (Vosters, 2011). In de 19de-eeuwse soldatenbrieven en armenbrieven van Puttaert (2019) was <ae> zelfs nog de meerderheidsvariant.

Tot slot voorspellen we een verschil tussen het Noorden en het Zuiden van het taalgebied. We baseren ons voor deze hypothese enerzijds op de taalnormen. In de Zuidelijke normatieve traditie werd <ae> immers nog langer gepropageerd dan in de Noordelijke traditie (Vosters, 2011). Zeker in de tweede helft van de 18de eeuw ontstond in de normatieve geschriften een oppositie tussen <aa> als typisch Noordelijk en <ae> als typisch Zuidelijk. Het gaat evenwel om een oppositie die gecreëerd werd in het Zuidelijke metalinguïstische discours (Rutten, 2011, pp. 186-188). Anderzijds is er ook een verschil in het taalgebruik op te tekenen: het hoge percentage <aa> (en <uu>) in de laat-18de-eeuwse privébriefjes uit het *Brieven als Buit corpus* (Vosters, Rutten & Van der Wal, 2010) staat tegenover het hoge percentage <ae> in de 19de-eeuwse soldatenbrieven van Puttaert (2019). Hypothese 3 luidt dan dat de Noordelijke regio's Holland en Zeeland de <aa>-spelling sneller zullen overnemen dan de Zuidelijke regio's Brabant en Vlaanderen, waar <ae> nog langer zal circuleren.

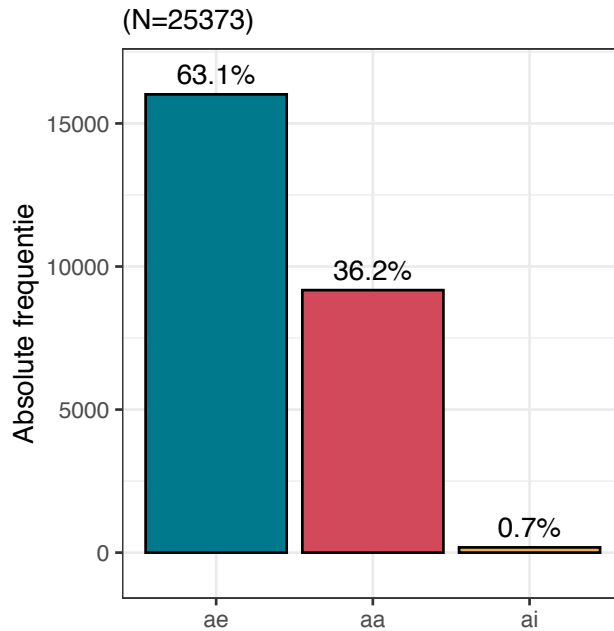
4 Resultaten

Algemene distributie varianten

Variant	<ae>	<aa>	<ai>
n =	16.017	9.174	182

Tabel 11: absolute voorkomens <ae>, <aa> en <ai>

In Tabel 11 wordt de absolute frequentie per spellingvariant weergegeven. We kunnen meteen vaststellen dat <ae> het vaakst voorkomt in het hele HCD. Naast 16.017 tokens met <ae>, komen er 9.174 tokens voor waarin <aa> gespeld wordt. Tegenover deze aantallen, is <ai> met 182 tokens slechts een marginale variant. Dat wordt visueel ook duidelijk met Figuur 15, waarin naast de absolute frequentie op de y-as ook de relatieve frequentie per spellingvariant af te lezen is.

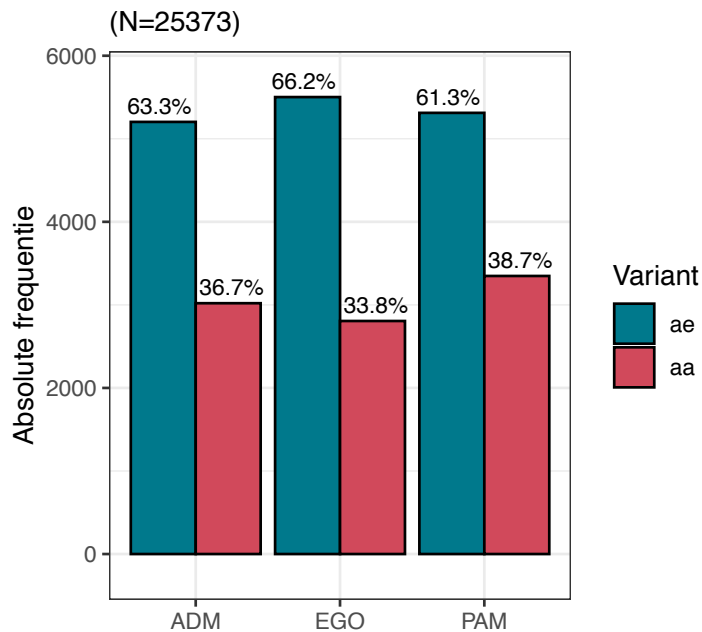

Figuur 15: absolute en relatieve voorkomens <ae>, <aa> en <ai>

Gezien het beperkte aandeel <ai>-spellingen (0,7%) wordt deze spellingvariant in de volgende tabellen en grafieken niet meer besproken.

Distributie per genre

Wanneer we de distributie van de varianten <ae> en <aa> bekijken per genre, nemen we een vrij gelijke verdeling waar. Voor elk genre schommelt het <ae>-gebruik tussen 60% en 70%. De drie genres verschillen dus slechts enkele procentpunten van elkaar. De meeste <ae>-vormen treffen we aan in de egodocumenten (66,2%), gevolgd door de administratieve teksten (63,3%) en de pamfletten (61,3%). Het is enigszins verrassend dat de formelere administratieve teksten niet zichtbaar meer <aa>-spellingen bevatten dan de andere genres.

Figuur 16: spelling van /a:/ per genre

Distributie per regio

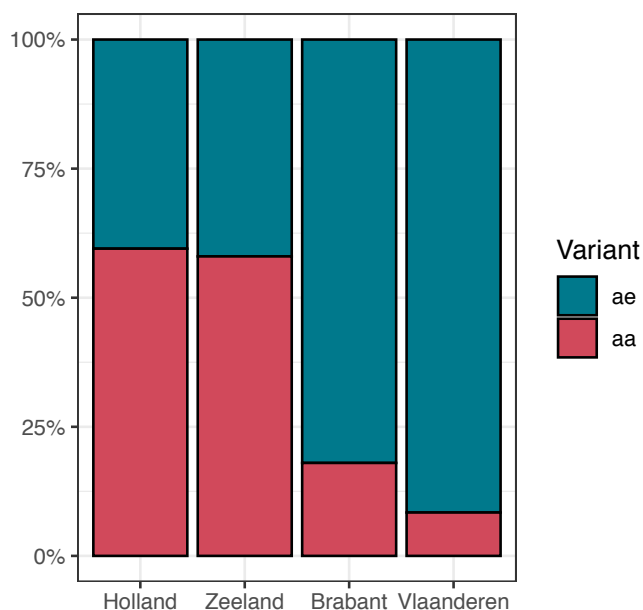
De verdeling van de varianten per regio toont een minder gelijkmatig beeld, zoals blijkt uit Tabel 12.

	<ae>	<aa>
Holland	2.791 (40,53%)	4.096 (59,47%)
Zeeland	2.501 (41,99%)	3.455 (58,01%)
Brabant	5.043 (82,04%)	1.104 (17,96%)
Vlaanderen	5.682 (91,63%)	519 (8,37%)
Totaal (n =)	16.017	9.174

Tabel 12: absolute en relatieve voorkomens <ae> en <aa> per regio

We zien een duidelijke discrepantie tussen de Noordelijke regio's Holland en Zeeland enerzijds, en de Zuidelijke regio's Brabant en Vlaanderen anderzijds. In de Noordelijke regio's schommelt het percentage <ae>-spellingen rond de 40%. De spelling met dubbele *a* in gesloten syllabe gaat in deze regio's richting de 60%. Dat betekent dat <ae> en <aa> naast elkaar bestaan in de Noordelijke teksten, met een voorkeur voor <aa>. In de Zuidelijke regio's is <ae> overtuigend de meerderheidsvariant. In Brabant maken de <ae>-vormen 82,04% van alle tokens uit; in Vlaanderen is dit zelfs iets meer dan

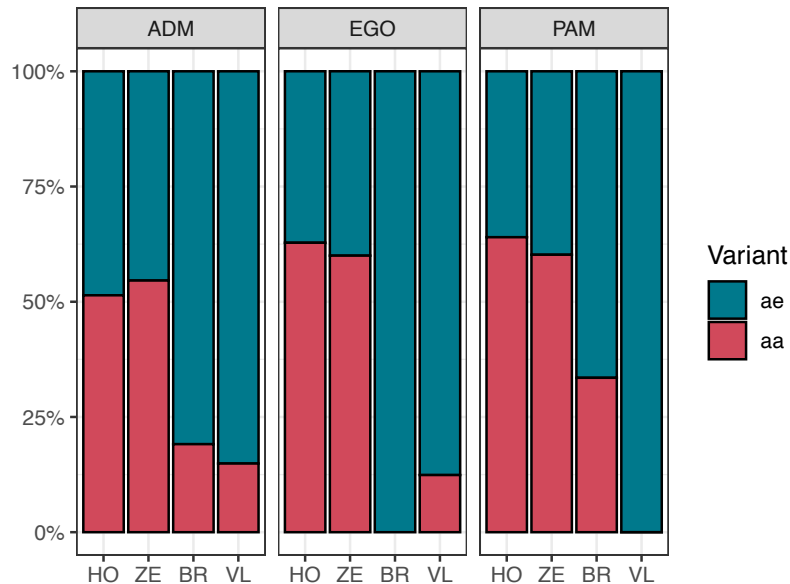
91%. Hoewel in beide Zuidelijke regio's dus in minder dan 20% van de gevallen <aa> gespeld wordt, ligt het percentage van deze variant bijna 10% hoger in Brabant. Figuur 17 maakt echter duidelijk dat het verschil tussen Noord en Zuid groter is dan het verschil tussen de Noordelijke en Zuidelijke regio's onderling.

Figuur 17: spelling van /a:/ per regio

Distributie per regio en per genre

Wanneer we de taalexterne onafhankelijke variabelen regio en genre combineren, krijgen we de volgende grafiek:

Figuur 18: spelling van /a:/ per regio en per genre

Voor de drie genres geldt dat Holland en Zeeland het voortouw nemen wat betreft de nieuwe <aa>-spelling. We kunnen stellen dat meer dan de helft van de tokens met een dubbele vocaal gespeld wordt in de twee Noordelijke regio's (zoals al duidelijk werd in Figuur 17), en dit voor de drie genres. Opmerkelijk is weliswaar dat de <aa>-vormen iets vaker voorkomen in de egodocumenten en pamfletten dan in de administratieve teksten. Voor het administratieve genre constateren we eveneens dat de Zeeuwse teksten meer <aa>-vormen bevatten dan de Hollandse teksten. De egodocumenten en pamfletten laten een omgekeerde verhouding zien. Vestigen we de aandacht op de Zuidelijke regio's, noteren we het hoogste <aa>-gebruik in de Brabantse pamfletten. Ongeveer een derde van alle tokens (33,5%) wordt in deze teksten met een dubbele vocaal gespeld. In de Vlaamse pamfletten is de nieuwe variant nagenoeg afwezig. Ook in de administratieve teksten zien we dat Brabant een voorsprong heeft op Vlaanderen, al nemen de <aa>-vormen hier minder dan 20% van het geheel in. Bij de egodocumenten nemen we echter een omgekeerde tendens waar. In dit genre neemt Vlaanderen de bovenhand op het gebied van de <aa>-spelling. Het relatief hoge <aa>-gebruik in Vlaanderen kunnen we grotendeels toeschrijven aan dezelfde auteur, namelijk baron en componist François-Auguste Gevaert. Hij spelt op twee tokens na alle tokens met een dubbele *a* (N=268). Daarnaast zorgt

grootjuffrouw Clementia Hiers voor 17 tokens met <aa> (tegenover 198 tokens met <ae>). Beide auteurs schreven hun egodocument in de 19de eeuw. In de Brabantse egodocumenten wordt uitsluitend <ae> gespeld.

Distributie per periode

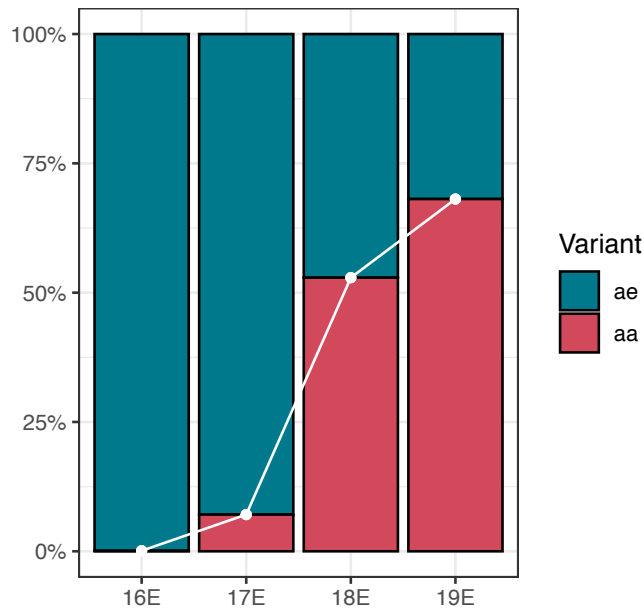
Op grond van de frequenties in Tabel 13 kunnen we stellen dat <aa> pas een noemenswaardige variant wordt vanaf de 17de eeuw. Het aantal <aa>-spellingen bedraagt dan 7,14% in ons corpus. De variant <ae> blijft tot de 17de eeuw echter zeer sterk staan. In de 16de eeuw wordt 99,95% van alle tokens met <ae> gespeld, in de 17de eeuw is dit nog 92,86%. Er is dus sprake van een lichte daling. Een saillante afname van het aantal <ae>-vormen zien we pas in de 18de eeuw: van meer dan 90% in de 17de eeuw naar 47,12% een eeuw later. In de 19de eeuw zet de daling zich voort. In die periode wordt nog 31,89% van de tokens met <ae> gespeld.

	<ae>	<aa>
16de eeuw	3.892 (99,95%)	2 (0,05%)
17de eeuw	6.498 (92,86%)	500 (7,14%)
18de eeuw	3.301 (47,12%)	3.704 (52,88%)
19de eeuw	2.326 (31,89%)	4.968 (68,11%)
<i>Totaal (n =)</i>	16.017	9.174

Tabel 13: absolute en relatieve voorkomens <ae> en <aa> per eeuw

De afname van het aantal <ae>-vormen impliceert natuurlijk dat de variant <aa> terrein wint vanaf de 18de eeuw. In Figuur 19 worden de varianten diachronisch weergegeven. De grafiek toont aan dat de nieuwe variant <aa> voor het eerst zichtbaar wordt in de 17de eeuw, al zijn er wel degelijk 2 attestaties met <aa> in de 16de eeuw (cf. Tabel 13). We noteren de forse toename in de 18de eeuw, waarna <aa> uiteindelijk de meerderheidsvariant geworden is in de 19de eeuw. De curve illustreert de stijging van <aa>-spellingen door de eeuwen heen, al is dit geen volledige s-curve. Het eindpunt moeten we hier vermoedelijk later in de tijd situeren.

Vervolgens richtten we ons op de toename van de <aa>-vormen per jaartal. We gingen de rangcorrelatie tussen het relatieve voorkomen van <aa> en het jaartal na. Op grond van de rangcorrelatiecoëfficiënt van Spearman kunnen we stellen dat er een sterke positieve correlatie is tussen het percentage van <aa> en het jaartal. Deze correlatie is statistisch significant ($\rho = 0,65$; $p = 1,912e-14$).

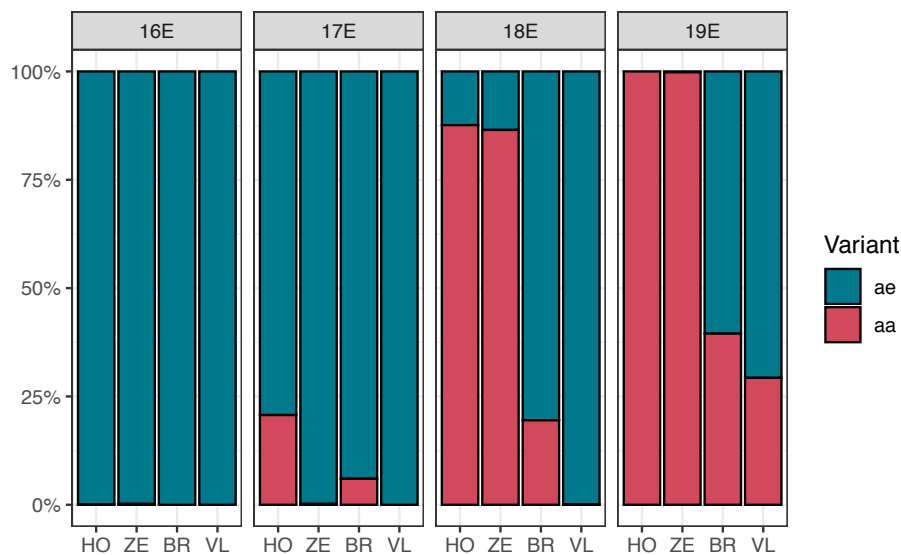
Figuur 19: spelling van /a:/ per eeuw

Distributie per periode en per regio

Wanneer we de data opsplitsen per periode en per regio (cf. Figuur 20), valt op dat de verandering van <ae> naar <aa> voor het eerst zichtbaar wordt in Holland in de 17de eeuw, en in mindere mate in Brabant. In de 18de en 19de eeuw heeft de nieuwe variant zich duidelijk verspreid over de Noordelijke regio's. In Brabant heeft <aa> in de 18de eeuw een iets sterkere positie ingenomen. In de 19de eeuw nemen we een verdere stijging waar voor deze regio, al blijft de verdubbeling van de vocaal naast de verlenging met *-e* bestaan. De nieuwe <aa>-vormen verschijnen pas in de 19de eeuw in Vlaanderen³¹. Wanneer we het Noorden tegenover het Zuiden afzetten zien we eerst en vooral dat zowel Holland als Brabant als centrum fungeren van waaruit de nieuwe variant zich zal verspreiden in de 17de eeuw. Vanaf de 18de eeuw nemen we vervolgens een Noord-Zuidverschil waar: in het Noorden heeft <aa> zich verspreid van Holland naar Zeeland. De nieuwe variant is in beide regio's de norm geworden. Daartegenover concurreert <ae> in die periode met de oudere variant <ae> in Brabant, terwijl er hoegenaamd geen attestaties met <aa> zijn in Vlaanderen in de 18de eeuw. In de 19de eeuw heeft

³¹ In de 18de eeuw registreerden we voor deze regio een enkele attestatie met <aa>.

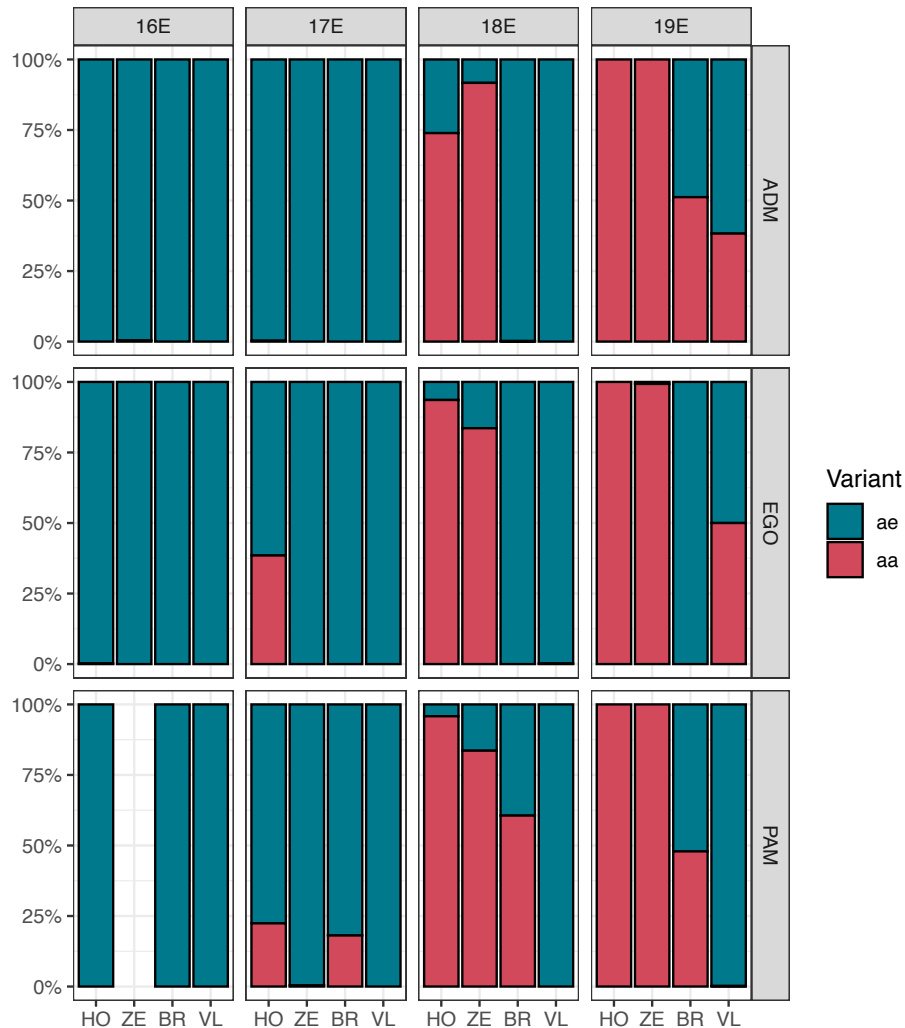
de dubbele *a* zich verspreid van Brabant naar Vlaanderen, al is deze variant in beide regio's nog ondergeschikt aan de oudere variant <ae>. Daartegenover staan de Noordelijke regio's, waar <ae> in de 19de eeuw vrijwel niet meer voorkomt. Het Noord-Zuidverschil blijft dus bestaan in de 19de eeuw. Wat de centrum-periferiedynamiek betreft is er in het Noorden een verschil waar te nemen tot de 17de eeuw. Vanaf de 18de eeuw vertonen Holland en Zeeland eenzelfde tendens. In het Zuiden blijft het verschil tussen centrum en periferie echter bestaan over de eeuwen heen. De nieuwe variant lijkt zich namelijk langzamer te verspreiden in de perifere regio Vlaanderen.

Figuur 20: spelling van /a:/ per eeuw en per regio

Distributie per periode, regio en genre

De invloed van de drie onafhankelijke variabelen wordt visueel voorgesteld met Figuur 21.

Figuur 21: spelling van /a:/ per eeuw, regio en genre

De periode die onderzocht wordt blijkt een belangrijke invloed uit te oefenen op het gebruik van <ae> of <aa>. In de 16de eeuw is <ae> nagenoeg de enige variant, in alle regio's en alle genres. We vestigen de aandacht op de afwezigheid van 16de-eeuwse Zeeuwse pamfletten (cf. Hoofdstuk 4, Sectie 2.5), al achten we de kans zeer klein dat er in deze teksten wel <aa>-vormen zouden voorkomen. Figuur 20 toonde aan dat de nieuwe variant opkwam in de 17de eeuw in Holland en Brabant. Dit geldt echter niet voor alle genres. In de administratieve teksten is <aa> nog geen noemenswaardige variant in de 17de eeuw en bij de egodocumenten is Holland de enige regio waarin <aa>

dan al voorkomt. We leiden hieruit af dat de voorkomens van <aa> in Brabant in de 17de eeuw enkel afkomstig zijn van de pamfletten. Vanaf de 18de eeuw is <aa> alomtegenwoordig in Holland en Zeeland. Het is een tendens die we voor alle genres waarnemen. Voor de egodocumenten en pamfletten kan er dus gesproken worden van een verspreiding van Holland naar Zeeland. In de administratieve teksten breken de <aa>-vormen gelijktijdig door in Holland en Zeeland in de 18de eeuw, en staat Zeeland zelfs al verder in het <aa>-gebruik dan Holland. Een verspreiding van Holland naar Zeeland lijkt hier dan ook onwaarschijnlijk. Wat de Zuidelijke regio's betreft, constateren we opnieuw genreverschillen in de 18de eeuw. Hoewel <aa> nog onzichtbaar is in de administratieve teksten en egodocumenten, heeft deze variant de bovenhand genomen in de Brabantse pamfletten. Het aandeel <aa>-vormen in de 18de eeuw in Brabant (cf. Figuur 20) is dus opnieuw naar de pamfletten terug te voeren.

Voor alle genres geldt wel dat <ae> – op 1 token in een 18de-eeuws egodocument na – de enige variant blijft in Vlaanderen. Dit verandert in de 19de eeuw. In die periode komt <aa> op in Vlaanderen in de administratieve teksten en de egodocumenten. Wat de administratieve teksten betreft, duikt <aa> zowel in Brabant als in Vlaanderen dus voor het eerst op in de 19de eeuw. De <aa>-vormen worden wel vaker aangetroffen in de Brabantse teksten dan in de Vlaamse teksten. Bij de egodocumenten blijft Brabant onder de radar en neemt Vlaanderen de leiding op het gebied van de <aa>-vormen. Dit gebruik van <aa> is weliswaar hoofdzakelijk terug te voeren naar de eerdergenoemde François-Auguste Gevaert. De afwezigheid van <aa> in de Brabantse egodocumenten is niettemin opmerkelijk. Wel dienen we hier te wijzen op de kleine lacune die voor de 19de-eeuwse egodocumenten uit Brabant op te tekenen is (cf. Hoofdstuk 4, Sectie 2.5). Meer teksten zijn wenselijk om hier een sluitend oordeel over te formuleren. Bij de pamfletten noteren we dan weer een lichte daling van het aantal <aa>-vormen in Brabant en blijft <ae> vrijwel de enige variant in Vlaanderen. Tot slot kiezen de Noordelijke regio's Holland en Zeeland in de 19de eeuw resoluut voor <aa>. De oudere variant <ae> duikt nog 4 keer op in de Zeeuwse egodocumenten en is voorts volledig verdwenen uit het Noordelijke taalgebruik.

5 Bespreking

Met het corpusonderzoek wilden we nagaan op welke manier /a:/ in gesloten syllabe orthografisch gerepresenteerd werd. De algemene distributie van de drie hoofdvarianten <ae>, <aa> en <ai> gaf blijk van een voorkeur voor <ae> in het taalgebruik (63,1%). Die voorkeur werd weerspiegeld in alle genres, met een procentueel voorkomen van meer dan 60%. De gelijke distributie over de genres is opvallend. Men zou verwachten dat de administratieve teksten eruit zouden springen op het gebied van de <aa>-spelling, zeker met de resultaten van het VKN-corpus in het achterhoofd (Vosters, 2011). Vosters (2011) constateerde toen dat <aa> voorkwam in ongeveer 80% van de tokens. We herhalen hier dat het VKN-corpus enkel uit Zuidelijke teksten bestaat. Het procentuele voorkomen in het HCD wordt natuurlijk wel bepaald door verschillende regio's en periodes. De ambtelijke en gerechtelijke teksten uit het VKN-corpus dateren daarentegen uit de vroege 19de eeuw. Wanneer we enkel kijken naar onze resultaten voor de administratieve teksten in de 19de eeuw, stellen we vast dat de Noordelijke regio's volledig overgeschakeld zijn op <aa>, terwijl de Zuidelijke regio's <aa> naast <ae> gebruiken en <ae> in Vlaanderen zelfs nog de meerderheidsvariant is. Men zou kunnen opperen dat de administratieve teksten in het HCD minder formeel zijn dan de teksten die Vosters analyseerde, omdat hij zelf meer <ae>-vormen aantrof in de relatief minder formele tekstsoorten. Die verklaring lijkt ons echter niet waarschijnlijk. Eerst en vooral achten we onze teksten afkomstig van het gildewezen en algemeen bestuur formeler of zeker even formeel als de minder formele tekstsoorten die Vosters onderzocht. Daarnaast was <aa> ook in deze minder formele tekstsoorten de meerderheidsvariant in Vosters' onderzoek. We moeten dus besluiten dat onze eerste hypothese voor dit spellingkenmerk weerlegd werd. We voorspelden dat de administratieve teksten en de pamfletten zeker meer <aa>-vormen zouden bevatten dan de egodocumenten, maar dit is niet het geval. De verhouding van de varianten is namelijk zeer vergelijkbaar voor de drie genres.

We stelden voor deze spellingvariabele eerder een invloed vast van de factoren periode en regio. Uit de distributie per eeuw konden we afleiden dat <aa> langzaam opkwam in de 17de eeuw, met een forse stijging in de 18de eeuw en een verdere toename in de 19de eeuw. In de 19de eeuw werd 68,11% van de tokens met <aa> gespeld, tegenover amper 7,14% in de 17de eeuw.

We konden dus vaststellen dat <aa> de meerderheidsvariant geworden was in het taalgebruik in de 19de eeuw. De diachrone tendens die we waarnemen bevestigt onze tweede hypothese. Met hypothese 2 stelden we namelijk dat de <ae>-vormen geleidelijk aan zouden plaatsmaken voor de spelling met <aa>. We hadden eveneens verwacht dat <aa> de meerderheidsvariant zou zijn in de 19de eeuw, maar dat <ae>-spellingen dan ook nog zouden voorkomen.

Bij de distributie van <ae> en <aa> per regio registreerden we eerst al een verschil tussen het Noorden en het Zuiden. In de Noordelijke regio's Holland en Zeeland werd bijna 60% van de tokens met <aa> gespeld, terwijl dit in de Zuidelijke regio's minder dan 20% was. De nieuwe variant was wel beduidend meer aanwezig in Brabant (17,96%) dan in Vlaanderen (8,37%). Er bestond dus een voorkeur voor <aa> in het Noorden en een voorkeur voor <ae> in het Zuiden. In combinatie met de onafhankelijke variabele periode werd duidelijk dat de nieuwe variant <aa> duidelijk uitging van Holland in de 17de eeuw, maar in mindere mate ook al optrad in Brabant. In de 17de eeuw was er dus binnen het Noorden en binnen het Zuiden sprake van een centrum-periferieverschil. Vanaf de 18de eeuw volgden de Noordelijke en Zuidelijke regio's een ander parcours. In het Noorden was <aa> in de 18de eeuw de variant bij uitstek; een klein deel van de tokens werd dan nog met <ae> gespeld. De spelling met <aa> had zich dus succesvol verspreid van Holland naar Zeeland, en het centrum-periferieverschil in het Noorden leek vanaf de 18de eeuw geen rol meer te spelen. In het Zuiden was er eerder sprake van een graduele verspreiding. Vanaf de 18de eeuw werd <aa> belangrijker in Brabant, maar de nieuwe variant bereikte de periferie (Vlaanderen) dan nog niet. In de 19de eeuw nam het <aa>-gebruik in Brabant nog toe en begon de nieuwe variant ook op te komen in Vlaanderen. De verandering van <ae> naar <aa> was in het Zuiden echter nog niet voltooid, want <ae> bleef ook in de 19de eeuw de meerderheidsvariant in deze regio's. Het centrum-periferieverschil in het Zuiden bleef bestaan tot en met de 19de eeuw. Met hypothese 3 gingen we uit van een Noord-Zuidverschil, waarbij de Noordelijke regio's Holland en Zeeland de <aa>-spelling sneller zouden overnemen dan de Zuidelijke regio's Brabant en Vlaanderen. Op grond van de bovenstaande bevindingen kunnen we stellen dat deze hypothese bevestigd werd.

Als we deze resultaten tot slot in verband brengen met de theorie over pluricentriciteit, wordt de traditionele visie (consecutieve monocentriciteit) meteen weerlegd. In dat geval zou Holland vanaf de 17de eeuw als centrum fungeren, van waaruit de <aa>-vormen zich zouden verspreiden naar Zeeland en de Zuidelijke regio's. Dit patroon nemen we hier niet waar. We zien daarentegen dat de nieuwe variant <aa> in de 17de eeuw voor het eerst opduikt in de centrale regio's Holland en Brabant en zich van daaruit verspreidt. Men zou in de 17de eeuw dan kunnen spreken over pluricentriciteit in de strikte betekenis dat er meer dan één centrum was. Het concept pluricentriciteit (in de nationale betekenis) blijkt verder geschikt om de distributie vanaf de 18de eeuw te beschrijven. We registreren dan namelijk een andere tendens in het Noorden en het Zuiden van het taalgebied: de Noordelijke regio's kiezen overtuigend voor <aa>, terwijl <ae> de duidelijke meerderheidsvariant blijft in de Zuidelijke regio's. Op één token na komt de spelling met <aa> zelfs nog niet voor in Vlaanderen in de 18de eeuw. Het Noord-Zuidverschil dat we voor deze spellingvariabele waarnemen houdt stand in de 19de eeuw. Het concept pluriarealiteit blijkt dan weer niet geschikt om de distributie te beschrijven. We zouden dan een soortgelijke distributie moeten waarnemen in de aangrenzende dialectgebieden Zeeland en Vlaanderen, wat hier zeker niet het geval is. We zien net een verschillende tendens in Zeeland en Vlaanderen: terwijl de scribenten uit Zeeland in de 18de eeuw grotendeels overgeschakeld waren op de spelling met <aa>, was de verandering van <ae> naar <aa> in Vlaanderen zelfs nog niet zichtbaar. In de 19de eeuw werd de spelling met <aa> ook overgenomen in Vlaanderen, maar de <ae>-spelling bleef dan wel nog dominant. In Zeeland kwam de oudere variant <ae> in de 19de eeuw daarentegen vrijwel niet meer voor. Het betreft hier natuurlijk wel een spellingvariabele. Bij variabelen met een basis in het gesproken taalgebruik is een soortgelijke distributie in de aangrenzende dialectgebieden uiteraard waarschijnlijker.

